

Äänioikeus kuuluu kaikille

Kaikilla ihmisillä on oikeus osallistua oman yhteiskuntansa asioista päättämiseen. Yksi tärkeimmistä vaikuttamisen muodoista on vaaleissa äänestämisen. Kehitysmaissa vammaiset ihmiset kohtaavat lukuisia äänestämisen esteitä. Sokea ei pysty lukemaan vaaliesitteitä eikä pyörätuolilla pääse portaita ylös äänestyspaikalle.

Sopimukset takaavat yhdenvertaisen kohtelun

YK:n maailmanlaajuiset ihmisoikeussopimukset ovat pohjana vammaisten oikeudelle osallistua tasavertaisesti poliittiseen ja julkiseen elämään. Tärkein vammaisia koskeva sopimus on YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen lisäpöytäkirja. Yleissopimuksen on allekirjoittanut 153 maata ja ratifioinut yhteensä 110 maata. Suomi on allekirjoittanut molemmat sopimukset, mutta ei ole vahvistanut kumpaakaan paperia.

Monien kehitysmaiden lait ovat yhteneviä YK:n sopimusten kanssa, ja joillakin mailla on jopa erikseen säädetyt kansallisia lakeja vammaisten tasa-arvoisesta osallistumismahdollisuuksista vaaleihin. Lakien noudattamisessa on kuitenkin puutteita, ja esimerkiksi fyysinen tai tiedonsaannin saavutettavuus sekä vaalialaisuus äänestämässä jäävät liian usein toteutumatta.

Esteisiin törmätään jo ennen äänestystä

Äänestämisen esteet alkavat usein jo ennen varsinaista äänestämistä. Tiedonsaannin vaikeus, samoin kuin vammaisten ihmisten alempi koulutustaso ja esimerkiksi lukutaidottomuus vaikuttavat siihen, että kaikki eivät ole tietoisia oikeudestaan äänestää vaaleissa.

Kun tietoa tuotetaan ainoastaan standardimuodossa, sen saavutettavuus on heikkoa eri vammaisryhmien samoin kuin lukutaidottomien ja vähemmistökielten puhujien keskuudessa. Esimerkiksi radio-ohjelmat tai vaalitulaisuudet eivät tavoita kuuroja. Televisiossa käytetty tulkkaus, tekstitys tai viittomakieli ei ole aina laadukasta, ja viitotut uutiset kattavat poikkeuksetta vain pienen osan uutistarjonnasta. Esitteet ja julkaisut eivät tavoita näkövammaisia. Kehitysvammaiselle tieto voi olla liian vaikeassa muodossa eikä hän ymmärrä tekstin sisältöä. Liikuntavammaisille taas fyysisen esteettömyyden puuttuminen voi estää osallistumista esimerkiksi vaalitulaisuuksiin.

Useissa kehitysmaissa väestörekisterijärjestelmät eivät ole kattavia ja äänestäjäksi tulee rekisteröityä etukäteen. Tämä voi olla hankalaa vammaisille ihmisille esimerkiksi fyysisen saavutettavuuden vuoksi tai jopa mahdotonta ilman henkilöpapereita. Ei ole tavatonta, että vaikeasti vammaiset lapset on perheessä jätetty kokonaan rekisteröimättä, mikä aikuisena ilman henkilöpapereita estää vaaleihin rekisteröitymisen. Jotkut maat myös estävät automaattisesti holhousalaisten ihmisten mahdollisuuden äänestää, ja kehitysvammaiset ihmiset ovat usein holhouksen alaisia. Myös asenteilla on merkitystä: Eräissä tapauksissa Etiopiassa virkailijat eivät halunneet hyväksyä vammaista ihmistä äänestäjäksi.

Ongelmia äänestyspaikalla

Fyysinen saavutettavuus on yleisimpiä ongelmia äänestyspaikoilla. Portaat tai korkeat kynnykset estävät pyörätuolilla liikkumisen tai liikuntarajoitteisten kulkemisen. Äänestyspaikoilla tulisi olla myös pyörätuolilla liikkuville soveltuva äänestyskoppi. Vaalivirkailijoiden tulisi lisäksi osata kohdata vammaisen äänestäjä ja opastaa tätä. Esimerkkinä epäonnistuneesta kohtaamisesta on erään tansanialaisen kuuron kertoma tapaus vuoden 2000 vaaleissa. Vammaisen äänestäjä ei saanut äänestää, koska hän ei pystynyt seuraamaan vaalivirkailijan ohjeita kommunikaatio-ongelman vuoksi.

Äänestyspaikalla kaikki vammaiset eivät selviydy äänestyksen kirjallisista ohjeista. Sokeille ei ole yleensä vaalimateriaalia pistekirjoituksena, mikä käytännössä estää heiltä itsenäisen äänestämisen. Useimmissa maissa laki antaa vammaisille ihmisille mahdollisuuden käyttää avustajaa äänestystilanteessa, mutta avustajaa käytettäessä heikentyy vaalialaisuus. Suomen 2012 presidentinvaaleissa eräs näkövammaisen

äänestäjä koki olleensa epätasa-arvoisessa asemassa, kun hänen vaalilippunsa täytettiin avoimessa tilassa olevalla pöydällä ja hänen piti kertoa ehdokkaan numero ääneen.

Ehdokkaiden haasteet

Vaaleissa ehdolle asettuvat vammaiset kohtaavat esteitä, jotka liittyvät ihmisten ennakkoluuloihin ja asenteisiin, sekä fyysiseen saavutettavuuteen ja tiedonsaantiin vaalityössä. Lähtökohtaisesti useimmat vammaiset ovat taloudellisesti niin vaikeassa asemassa, että vaaliehdokkuus on käytännössä poissuljettu vaihtoehto. Vammaisten ehdokkaiden on myös muita ehdokkaita vaikeampi saada ulkopuolista rahoitusta vaalikampanjaan, mikä vaikuttaa vaalinäkyvyyteen. Vammaisilla ehdokkailla on lisäksi oma työnsä voittaa ihmisten ennakkoluulot ja vakuuttaa heidät kyvyistään pystyä hoitamaan esimerkiksi kansanedustajan työt.

Myös vaalitapa vaikuttaa vammaisten ehdokkaiden mahdollisuuksiin päästä vaaleissa läpi. Suhteellisessa vaalitivassa, jossa suurinta osaa äänestäjistä ei tarvitse yrittää voittaa puolelleen, vaalityön voi rajata omalle kohderyhmälleen mikä helpottaa vammaisia ehdokkaita. Listavaalissa, jossa on tärkeää saada oma nimi puolueensa ehdokaslistan kärkeen, vammaisen ehdokkaan on helpompi vaikuttaa omaan asemaansa puolueen hierarkiassa verrattuna koko kansan äänten kalasteluun. Vaalipiireittäin tapahtuvassa enemmistövaalissa taas mahdolliset vammaisia koskevat negatiiviset asenteet ja kampanjoinnin rajoitteet ovat suuremmissa roolissa kuin muissa vaalitavoissa.

Joidenkin maiden parlamentissa on kiintiöt erityisryhmille. Esimerkiksi Ugandassa vammaisilla on pysyvästi viisi edustajaa, joista yksi paikka on varattu vammaisille naisille. Samoin esimerkiksi Namibian, Tansanian ja Etiopian parlamenteissa on vammaisia kansanedustajia.

Namibiassa näkövammaiset äänestävät itsenäisesti

Vaikka Suomessa valtio voi kattaa vammaisten henkilöiden kuljetuskustannukset vaalipaikalle ja takaisin, Namibiassa näkövammaisen voikin äänestää itsenäisesti ilman vaaliavustajaa. Namibiassa on nimittäin käytössä vaalimenettely, joka mahdollistaa näkövammaisille kansalaisille itsenäisen äänestämisen ilman vaaliavustajaa ja siten vaalisalaisuuden varman säilymisen.

Namibiassa on käytössä listaäänestys, jossa henkilöiden sijasta äänestetään vaaleihin osallistuvia puolueita rastittamalla oma puolue äänestyslipusta. Namibian näkövammaisten liitto on tuottanut valtion kustannuksella presidentin- ja parlamenttivaaleja varten erityisen sapluunan, joka asetetaan äänestyskoppiin mentäessä äänestyslipun päälle. Sapluunassa on pistekirjoitusta samassa kohtaa kuin vaalilipussa tekstiä, sekä lisäksi aukot äänestyslipun merkintäpaikkojen kohdilla. Kopissa näkövammaisen etsii kannattamansa puolueen kohdalta aukon ja rastittaa sen. Tämän jälkeen hän ottaa lipun sapluunasta, taittaa ja pudottaa urnaan. Sapluunan hän pitää itsellään, jottei aukon reunaan mahdollisesti jäävä kynän jälki paljasta vaalisalaisuutta. Koska kaikki äänestäjät tekevät x-merkinnän vaalilippuun, säilyy vaalisalaisuus ääniä laskettaessa. Näkövammaisen jättämä äänestyslippu näyttää aivan samalta kuin näkevän jättämä.

Vammaisten ihmisten asemaa parannettava

Vammaisten ihmisten äänestystä helpottavat parannustoimet ovat pitkälti samoja kuin toimet, jotka yleisesti parantavat vammaisten asemaa yhteiskunnassa, kuten koulutus ja fyysisen esteettömyyden luominen. Koulutus parantaa pitkällä tähtäimellä elintasoja, joka antaa mahdollisuuden osallistua yhteiskunnallisiin asioihin. Myös tiedon saavutettavuuteen tulisi kiinnittää huomiota ja esimerkiksi julkiselle hallinnolla tulisi olla velvoite tarjota tietoa ymmärrettävässä muodossa, esimerkiksi selkokielellä.

Kirjoitus on tiivistelmä yhteisöpedagogiopiskelija Teemu Ruohosen FIDIDALLE tekemästä raportista 'Vammaisten ihmisten äänioikeuden toteutumisen haasteet. Selvitys Vammaiskumppanuusohjelmalle 22.3.2012'.

Vammaisjärjestöjen kehitysyhteistyöyhdistys FIDIDA ry on seitsemän suomalaisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, joka koordinoi kehitysyhteistyöohjelmaa nimeltä Vammaiskumppanuus. Toiminnan lähtökohtana on vammaisten ihmisten osallistuminen ja tasa-arvo.